

TÜRKİYE VE TRAKYA'DA BİTKİSEL YAĞ ÜRETİMİ

(Vegetable Oil Production In Turkey and Thrace)

Aziz ŞATANA*

ÖZET

Tarım sektörü ve insan beslenmesi açısından bitkisel yağ üretimi vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Türkiye'de toplam yağ üretiminin %87'si bitkisel kaynaklı yağlardan oluşmaktadır. Bitkisel yağ üretimi, 12 farklı bitkinin tarımıyla elde edilmektedir. 2001 yılı değerlerine göre, Türkiye'de üretilen yağlı tohumların %62,3'ü çiğitten, %30'u ise ayçiçeğinden elde edilmiştir. Ülkemizde ham yağ üretimi 2000 yılında 836.000 ton olarak gerçekleşmiştir. Buna karşın Türkiye ham yağ bakımından her yıl 600-700 bin ton, yağlı tohum olarak da 1,1-1,2 milyon ton açık vermektedir. Bu nedenle ülkemiz bitkisel yağ açısından ithalata bağımlı durumdadır.

Türkiye'nin bitkisel yağ üretimi çerçevesinde Trakya, hem yağlı tohum üretimi hem de bitkisel yağ sanayisi bakımından çok önemli bir bölgedir. Yağlı tohumların önemli bitkisi olan ayçiçeğinin Türkiye üretiminin yaklaşık %60'ı bu bölgede gerçekleşmektedir. Trakya Bölgesi'nde 3000 kişiyi istihdam eden 61 adet bitkisel yağ üretim tesisi bulunmaktadır. Bu bölge, Türkiye'deki toplam yağ tesislerinin yaklaşık yarısından fazlasını bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle bu tesisler içinde 126.000 üyenin bağlı bulunduğu büyük bir kooperatif olan Trakya Birlik'de bulunmaktadır.

Bu çalışmada; Türkiye'de ve Trakya'da yağ bitkileri, sıvı yağ ve margarin üretimlerini içine alan bitkisel yağ sektörünün genel durumu ortaya konulmuş ve sorunlar mercek altına alınarak incelenmiştir.

ABSTRACT

Vegetable oil production has an essential importance for agriculture sector and human nutrition. 87% of total oil production in Turkey consists of vegetable oil. Vegetable oil is obtained by growing 12 different plants. Considering values in 2001, 62,3% of oil seeds produced in Turkey were obtained from sunflowers. Crude oil production in our country was realized as 836.000 tans in 2000. On the other hand, Turkey lacks in 600000-700.000 tons of crude oil and 1,1-1,2 million tons of oil seeds every year. For that reason our country depends on imports concerning vegetable oil.

Thrace is a very important region for both oil seeds production and vegetable oil production of Turkey. About 60% of Turkey production of

* Trakya Üniversitesi, Havsa Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisidir.

sunflowers that are very important among oil seeds is realized in this region. There are 60 vegetable oil production factories which employ 3000 people in Thrace. This region has about more than half of total oil factories in Turkey. Among these, especially Trakya Birlik is a very big cooperative that consists of 126.000 members.

In this study, oil plants in Turkey and Thrace, general position of vegetable oil sector which includes liquid oil and margarine production were stated and problems were examined closely.

1. TÜRKİYE'DE YAĞLI TOHUM VE BİTKİSEL YAĞ ÜRETİMİ

1.1. TÜRKİYE'DE YAĞLI TOHUM ÜRETİMİ

Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de yağ üretiminin büyük bir kısmını bitkisel yağ oluşturmakta (%87), çok az bir kısmı ise hayvansal yağlardan karşılanmaktadır (%13).

Türkiye'de yağından yararlanan toplam 12 farklı bitkinin tarımı yapılmaktadır. Bunlar; ayçiçeği, pamuk, mısır, susam, soya, zeytin, kolza, yerfıstığı, haşhaş, keten, kenevir ve aspirdir. Bu bitkilere ek olarak meyvelerinde önemli oranda yağ bulunan fındık, ceviz, badem ve antep fıstığı gibi sert kabuklu meyvelerin de üretimi yapılmakta ancak bu bitkilerin yağları genellikle kozmetik ve boya sanayinde kullanılmaktadır.

Buraya kadar sayılan bitkilerden yağlı tohum grubuna girenlerin 1997-2001 yılları arasında Türkiye'deki ekim alanı, üretim ve verim değerleri sırasıyla Tablo 1, 2, ve 3'de verilmiştir.

Tablo 1: Türkiye'de Yağlı Tohumların Ekim Alanı (hektar) Durumu (DİE, 2002a)

Yıl	Ayçiçeği	Çiğit	Soya	Susam	Kolza	Yerfıstığı	Haşhaş	Aspir	Keten (toh.)	Kenevir (toh.)	Toplam
97	560000	721723	19000	68000	10	32000	29681	74	355	1600	1432443
98	586000	756566	23000	69000	115	35000	49207	75	320	800	1520083
99	595000	719294	24000	51000	187	28000	87194	50	385	536	1505646
00	542000	654177	15000	50900	82	28300	27555	30	320	883	1319247
01	510000	688667	17000	50000	290	27000	45836	35	290	700	1339818

Tablo 1'in incelenmesinden anlaşılacağı gibi; 2001 değerlerine göre ülkemizde yağlı tohumların ekim alanının %51,4'ü çiğite (688667ha), %38,1'i ayçiçeğine (510000ha), %3,7'si susama (50.000ha)

ve %3,4'ü haşhaşa aittir. Aynı yıl bu bitkileri sırasıyla yerfıstığı, soya, kenevir, kolza, keten ve aspir takip etmiştir.

Tablo 1'den de görüleceği üzere; özellikle son 5 yılda kolza ekim alanı 29 kat artmıştır. Son yıllarda gerek devletin gerekse özel sektörün teşvikleriyle kolza ekim alanları hızlı bir artış göstermiştir. Ayrıca Türkiye'de ayçiçek ekim alanları önemli ölçüde daralmaya devam etmektedir. Son 5 yılda yeterlidevler desteği ve yağışın olmamasından dolayı ayçiçek ekim alanı %9 oranında gerilemiştir.

Tablo 2: Türkiye'de Yağlı Tohum Üretim (ton) Durumu (DİE, 2002a)

Yıl	Ayçiçeği	Çiğit	Soya	Susam	Kolza	Yer fıstığı	Haşhaş	Aspir	Keten (toh.)	Kenevir (toh.)	Toplam
97	900000	1193286	40000	28000	10	82000	10948	65	228	230	2254767
98	860000	1334778	60000	34000	300	90000	27964	72	185	99	2407398
99	950000	1157583	66000	28000	330	75000	31332	50	227	55	2308577
00	800000	1295066	44500	23800	187	78000	11564	18	173	140	2253448
01	650000	1349110	50000	23000	650	72000	21436	25	155	160	2166536

Tablo 2'nin incelenmesinden anlaşılacağı üzere; 2001 yılı değerlerine göre ülkemizde üretilen yağlı tohumların %62,3'ü çiğitten (1349110 ton), %30'a ayçiçeği'nden (650000 ton), %3,3'ü yer fıstığı (72000 ton) ve %2,3'ü soya'dan (50000 ton) meydana gelmiştir. Aynı yıl bu bitkileri sırasıyla susam, haşhaş, kolza, kenevir, keten ve aspir izlemiştir.

2002 yılında Ayçiçeği üretimi 750.000 tona çıkmıştır. Ancak 2003 yılında bu üretimin %10 azalacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 2'ye göre; son 5 yılda ayçiçeği üretimi yaklaşık %28, aspir %62, keten %32 ve kenevir %30 azalmış, buna karşılık kolza 65, haşhaş 2 kat artış göstermiştir.

Soya ve kolza, 1980'li yıllarda üzerinde fazla durulan iki yağ bitkisidir. İlk gündeme geldiğinde üretimi için önemli teşvikler verilen soyanın ekilişi ve üretimi, tarımımızdaki alt yapı eksikliğimiz nedeniyle ülkenin her yerine yayılamamış olup özellikle güney bölgelerimizde sıkışmıştır. Kolza ise son yıllarda Türkiye'nin yağ açığını kapatabilecek bir kurtarıcı gözüyle bakılarak, özellikle buğday ekim alanlarında üretimine devlet ve özel sektör büyük çapta teşvik etmektedir.

Tablo 3: Türkiye’de Yağlı Tohumların Verim (kg/ha) Durumu (DİE, 2002a)

Yıllar	Ayçiçeği	Çiğit	Soya	Susam	Kolza	Yerfıstığı	Haşhaş	Aspir	Keten (tohum)	Kenevir (tohum)
1997	1607	1653	2105	412	1000	2563	369	878	642	144
1998	1468	1764	2609	493	2609	2571	568	960	578	124
1999	1597	1609	2750	549	1765	2679	359	1000	590	103
2000	1476	1980	2967	468	2280	2757	420	600	541	159
2001	1275	1959	2941	460	2241	2667	468	714	534	229

Tablo 3 incelendiğinde; son 5 yılda başta kolza (2,2 kat) olmak üzere çiğit, soya, haşhaş ve kenevir önemli ölçüde artarken ayçiçeği, aspir ve ketenin verimlerinde düşüşler saptanmıştır.

Ülkemizde yağlı tohumlar açısından ayçiçeği, çiğit ve soya önemli bir yere sahiptir. Ancak hibrit tohumlarının pahalı olması, yetersiz yağışlar ile devletin kolza ve soya’da destekleme yapması ayçiçeği üretimini 650 bin tona düşürmüştür. Güney Doğu Anadolu Bölgesinde pamuk ekim alanları genişlemektedir. Ancak üretim arzu edilen seviyeye ulaşamamıştır. Bir diğer önemli yağlı tohum bitkisi olan soyanın tüketiminde son yıllarda meydana gelen artışa rağmen ekim alanları ve üretimdeki artış, tüketimin gerisinde kalmaktadır.

Yukarıda belirtilen nedenlerle Türkiye, üretimdeki açığını karşılayabilmek için yağlı tohum ithal etmek zorunda kalmaktadır. Bu durum Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Türkiye’de Bazı Yağlı Tohumların İthalatı (BYSD, 2003)

Yağlı Tohumlar (Ton)	1997	1998	1999	2000	2001
Ayçiçeği (Tohumu)	564412	678415	483815	483551	182690
Soya (Tohumu)	241905	285193	353266	361139	321252
Çiğit	68915	114621	52021	177415	31925
TOPLAM (TOHUM)	875232	1078229	889102	1022105	535167

Tablo 4’ün incelenmesinden de anlaşılacağı üzere; 2001 yılında yağlı tohumlar açısından toplam ithalatımızın %60’ını soya, %34’ünü ayçiçeği ve %6’sını çiğit oluşturmaktadır.

Soya ithalatımız, toplam ithalatımızda önemli bir paya sahip olup, son 5 yılda çok fazla dalgalanma göstermiştir. Bunun nedeni soyanın vazgeçilmez bir yağlı tohum olmasından kaynaklanmaktadır.

Öyle ki; soya hem yağ da hem de yem sanayisinin hammaddesi durumundadır. Tarımda Yeniden Yapılandırma ve Destekleme Kurulu, 2001 yılında soya için kilogramda 90 bin TL. prim ödenmesini karara bağlamıştır (Dölekoğlu, 2002).

Ayçiçeğine devlet tarafından 2001 yılında kilogram'da 75.000 TL., 2002 yılında 85.000 TL. prim ödenmesi öngörülmüşken, 2003 yılında hala destekleme primi açıklanmamıştır.

Pamuk üretimindeki düzensizlik, çığıt üretimini etkilemekte ve ithalatta dalgalanmalara neden olmaktadır. Yağ sektörünün yanı sıra güçlü bir tekstil sektörüne sahip olmamıza rağmen sürekli gümrük oranlarıyla oynanması çığıt üretiminde ve ithalatında istikrarsızlığa sebep olmaktadır.

Bugün yağlı tohumlarda gümrük vergisi %12, ham yağlarda bu vergi %30 olarak uygulanmaktadır.

1.2. TÜRKİYE'DE BİTKİSEL YAĞ ÜRETİMİ

Türkiye'de üretilen ham yağların en önemli kısmını ayçiçeği, mısırözü, soya ve zeytinyağı oluşturmaktadır. Genel olarak ham yağların üretiminde dalgalanma söz konusudur. Ülkemizde son yıllara ait ham yağ üretim değerleri Tablo 5'te sunulmuştur.

Yıllar	1996	1997	1998	1999	2000
Ham Yağ Üretimi (Ton)	522.000	563.000	837.000	782.000	836.000

Tablo 5'in incelenmesinden anlaşılacağı üzere; 1996 yılı değerlerine göre ülkemizde üretilen toplam ham yağ 522.000 tondan 2000 yılında üretim 836.000 tona çıkmıştır.

2000/2001 üretim sezonunda ham yağ üretimi ayçiçeğinde 253500 ton, zeytinde 180000 ton, çığıtta 149500 ton, soyada 69930 ton ve mısırdan 4500 ton olarak gerçekleşmiştir (Dölekoğlu, 2002).

2001/2002 üretim sezonunda ham yağ üretimi ayçiçeğinde 253.000 ton, çığıtta 156.000 ton, zeytin 60.000 ton, soyada 74.000 ton ve mısırdan 4400 ton olması beklenmektedir (Dölekoğlu, 2002).

Türkiye’de 2001 yılında, rafine yağın piyasa hacmi toplam 677.000 ton olup, bunun %85’i ayçiçek yağı, %10’u mısır yağı, %1,5’i zeytin yağı ve %3,5’i diğer yağlardan oluşmuştur (BYSD, 2003). Tablo 6’da bazı rafine yağların Türkiye’deki üretim miktarları verilmiştir.

Rafine Yağlar (Ton)	1997	1998	1999	2000	2001
Ayçiçek	517181	469964	371832	434963	389881
Çiğit	20546	27522	27294	35560	38302
Zeytin	25159	31353	33384	20407	36919

Tablo 6’da görüldüğü gibi; ülkemizde, 2001 yılında rafine yağ üretimi açısından ayçiçeği 389881 ton, çiğit 38302 ton ve zeytin 36919 ton’dur.

Yemelik bitkisel sıvı yağların hidrojene edilmesi sonucu margarin elde edilir. Kullanım amaçlarına göre kahvaltılık, yemelik ve endüstriyel margarin olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Türkiye’deki katı ve sıvı bitkisel yağ piyasasının %40’ını margarinler oluşturmaktadır (BYSD, 2003). Tablo 7’de Türkiye’nin son beş yılına ait margarin üretimi sunulmuştur.

Üretim (Ton)	1997	1998	1999	2000	2001
Margarin	587201	522016	504766	484901	485759

Tablo 7’nin incelenmesinden anlaşılacağı üzere; son 5 yılda margarin üretimi yaklaşık 100bin ton azalarak 2001 yılında 485759 ton olmuştur.

Margarin (%)	30,2
Kahvaltılık	13,9
Yemelik	5,0
Endüstriyel	11,3
Sıvı Yağlar (%)	58,6
Ayçiçeği	49,2

Mısırozü	7,9
Zeytinyağı	5,1
Diğerleri	1,4
Tereyağı (%)	6,1

Tablo 8'e göre margarinler içinde, ilk sırada kahvaltılık margarinler yer alırken, bunu yemeklik ve endüstriyel margarinler takip etmektedir. Sıvı yağlarda ise pazarın ağırlığı ayçiçeğinde olmakla birlikte, son yıllarda en fazla büyümeyi kaydeden sıvı yağ çeşidi mısırozü yağıdır.

Türkiye'nin margarin ihracatı 1999 yılında 90825 ton olurken (77 milyon \$), 2000 yılında ise miktar bazında %20 gerileyerek 73082 tona (54 milyon \$) inmiştir.

Türkiye'nin bitkisel yağ tüketimi kişi başına milli gelirimize bağlı olarak yıllar içerisinde dalgalanmalar göstermektedir. Tablo 9'da Türkiye'nin rafine sıvı yağ, margarin ve kişi başına yıllık bitkisel yağ tüketimi verilmiştir.

Tablo 9: Türkiye Bitkisel Yağ Tüketimi (Dölekoğlu, 2002)

Yağlar (kg/kişi/yıl)	1999	2000	2001 ⁽¹⁾	2002 ⁽²⁾
Rafine Sıvı Yağ				
Ayçiçeği	7,24	9,04	8,7	8,01
Soya	0,04	0,19	0,37	0,30
Pamuk	0,24	0,48	0,37	0,36
Mısırozü	0,78	1,22	1,25	1,17
Kolza	0,10	0,38	0,61	0,51
Zeytin	1,26	1,16	1,11	1,17
TOPLAM SIVI YAĞ	9,66	12,47	12,41	11,52
Margarin				
Kahvaltılık	2,83	2,73	2,49	2,37
Yemeklik	1,02	1,05	0,97	0,91
Endüstriyel	2,87	2,50	2,36	2,17
TOPLAM MARGARİN	6,72	6,28	5,82	5,45
TOPLAM BİTKİSEL YAĞ	16,38	18,75	18,23	16,97
(1), 2001 yılına ait tahmin				
(2), 2002 yılına ait öngörül				

Tablo 9'un incelenmesinden görüleceği üzere; Ülkemizin 2002 yılında ekonomik krizin etkisi ile kişi başına toplam bitkisel yağ tüketimi 16kg/yıl civarında öngörülmekte olup, bu rakam Avrupa ülkelerinde ortalama 26kg/yıl'dır. Aynı yılda toplam bitkisel yağ tüketiminin yaklaşık %68'sini rafine sıvı yağdan, %32'ünü ise margarin oluşturmuştur.

Türkiye'nin ekonomik yapısının yıllara göre değişkenlik göstermesi gerek sıvı yağ gerekse margarin tüketimini etkilemektedir. Bu durum, Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: Türkiye'de Rafine Sıvı Yağ ve Margarin Tüketimi (BYSD, 2003)					
Yağlar (Bin ton)	1997	1998	1999	2000	2001
Rafine Sıvı Yağ					
Ayçiçeği	570	572	583	525	412
Soya	0	2	8	16	79
Pamuk	100	96	55	82	85
Palm	0	0	3	3	6
Mısır	17	62	56	84	90
Kolza	2	2	2	7	5
TOPLAM	691	734	707	717	677
Margarin					
Kahvaltılık	167	168	182	171	160
Yemeklik	74	64	77	66	70
Endüstriyel	163	136	161	162	163
TOPLAM	404	368	420	399	393

Tablo 10'un incelenmesinden anlaşılacağı gibi; 2001 yılında Türkiye'nin toplam rafine sıvı yağ tüketimi 677 bin ton olurken en fazla tüketim %61 oranıyla Ayçiçeği yağında saptanmıştır. Aynı yıl toplam margarin tüketimi 393 bin ton olarak gerçekleşirken en yüksek tüketim yaklaşık %41 ile endüstriyel ve kahvaltılık margarinde bulunmuştur.

2000/2001 sezonunda toplam bitkisel yağ kullanımının yaklaşık %50'si sıvı yağ, %30'u margarin, %10'u işe yem, boya, sabun sanayisinde kullanılmıştır (Dölekoğlu, 2002).

Ülkemizde, gerek rafine sıvı yağ gerekse ham yağ üretimi, tüketimi karşılamaktan uzaktır. Bu nedenle devlet iç piyasada talebi karşılamak ve fiyat artışlarının önüne geçebilmek için ithalat yapılmasına izin vermektedir. Bu izin ya gümrük vergilerinin düzenlenmesiyle ya da ithalat ruhsatlarını serbest bırakılmasıyla olmaktadır. Bu durum; zaman zaman üreticiyi zor durumda bırakarak, iç piyasada fiyatları aşırı ve uzun süreli düşük seyretmesine neden olmaktadır. Üretici emeğinin karşılığını alamaması durumunda da üretimden vazgeçebilmektedir. Yağ sanayicisi ise doğal olarak hammaddeyi ucuza alarak daha fazla kâr etmek istemektedir. Yağlı tohum ve ham yağ ithalatı sanayicinin kârını yükseltirken diğer taraftan da rafine sıvı yağ ithalatı ise iç piyasada haksız rekabete sebep olup yağ

sanayicilerinin zor durumda bırakmaktadır. İç piyasa fiyatlarının düşük seyretmesi hiç kuşkusuz tüketicilerin lehine olmakta, daha ucuza bitkisel yağ ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Böylece Avrupa ülkelerinin çok gerisinde olan yağ bitkileri tüketimimizde talep yukarıya çekilebilmektedir. Tablo 11'de, Türkiye'nin yıllara bağlı olarak ham yağ ithalatı verilmiştir.

Ham Yağlar (Ton)	1997	1998	1999	2000	2001
Ayçiçek	227945	156654	131970	97842	133434
Mısır	83576	62818	76761	94820	91391
Soya	164379	152815	165956	156916	154578
Kolza	1586	13239	21722	39036	12241
Palm	271348	211795	163542	203735	301438
TOPLAM	748834	597321	559951	592349	693082

Tablo 11'de görüldüğü gibi, 2001 yılında Türkiye'nin toplam ham yağ ithalatı 693082 ton olup bunun %43'ünü palm, %22'sini soya, %19'unu ayçiçeği, %13'ünü mısır ve %3'ünü ise kolza oluşturmaktadır. Özellikle Ayçiçeğinde son 5 yılda önemli ölçüde ithalat gerçekleşmiştir. Bunu nedeni ayçiçeği yağında uygulanan %30'luk gümrük vergisidir (Günay, 2001).

Yukarıda belirtildiği gibi Türkiye'de yemeklik yağ açığının olması nedeniyle yağ ihracatı sınırlıdır. Ancak dahilde işleme sistemi ile ihracat söz konusudur. Üretilen sıvı yağların kalite açısından yeterli görülmesine karşılık, gümrük vergisi duvarlarının yüksek olması yurt içi hammadde fiyatlarının dünya fiyatlarından yüksek olmasına yol açmakta, mamul madde maliyetleri yükselerek fiyat dezavantajı doğurmaktadır (DPT, 1993).

Genel olarak, ihracatımızın rafine ayçiçek yağında İran, Irak, Libya, Suriye ve Rusya, rafine mısırözü yağında da Libya üzerinde yoğunlaştığı gözlenmektedir (Aksoy ve ark., 1996).

Türkiye'nin bitkisel yağ ihracatındaki durumu Tablo 12'de verilmiştir.

Bitkisel Yağlar (ton)	1997	1998	1999	2000	2001
Ham Ayçiçek Yağı	28324	35280	16542	2851	4023
Rafine Ayçiçek Yağı	39674	38174	20532	35668	20376
Ambalajlı Ayçiçek Yağı	51532	43296	19752	11013	4485

TOPLAM AYÇİÇEK YAĞI	119530	116750	56736	49532	28884
Ham Pamuk Yağı	1227	831	77	0	3
Rafine Pamuk Yağı	6519	15570	4200	4144	2709
Ambalajlı Pamuk Yağı	2125	369	42	1	71
TOPLAM PAMUK YAĞI	9871	16770	4319	4145	2783
Ham Mısır Yağı	404	38	36	71	43
Rafine Mısır Yağı	17176	2074	6491	11171	13296
Ambalajlı Mısır Yağı	19769	7072	2581	571	793
TOPLAM MISIR YAĞI	37349	9184	9108	11813	14132
Ham Soya Yağı	133	0	186	337	635
Rafine Soya Yağı	230	656	1675	1130	290
Ambalajlı Soya Yağı	107	27	725	2985	234
TOPLAM SOYA YAĞI	470	683	2586	4452	1159
Ambalajlı Diğer Bitkisel Yağlar	2613	3189	274	158	111
Margarin	146847	117652	90852	73897	68922
Diğerleri	4921	7325	3877	4809	9729
GENEL TOPLAM	321601	271553	167725	148806	125720

Tablo 12'nin incelenmesinden anlaşıldığı üzere; 2001 yılında Türkiye'nin toplam bitkisel yağ ihracatı 125720 ton olup, bunun %23'ü ayçiçeği yağına, %11'i mısır yağına, %2,2'si pamuk yağına, %0,9'u soya yağına ve %54,8'i ise margarine aittir.

Türkiye bitkisel yağ sanayisinin 2002 yılı itibariyle toplam ciroşu 2-2,5 milyar dolardır. Sektör, 2000 yılında 84 milyon dolar ihracat yaparken, 320 milyon dolar ithalat yapmıştır.

Yurdumuzdaki yağ sanayisi sektörü gerek insan beslenmesine katkısı, gerekse yarattığı iş hacmiyle önemli bir konuma gelmiştir. Türkiye'de değişik kapasitelerde kurulu bulunan toplam 129 adet yağ tesisinde 18 bin kişi istihdam edilmektedir. Tesislerin bölgeler itibariyle dağılımı ise, Trakya'da 61, Marmara Bölgesi'nde 23, Ege Bölgesi'nde 24, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 15 ve İç Anadolu Bölgesi'nde de 6 tesis şeklindedir (Aksoy ve ark., 1996). Bu tesisler toplam olarak yılda 4500000 ton yağlı tohum işleme, 2800000 ton rafine yağ üretme (Devres, 1994) ve 700000 ton da margarin üretme (DPT, 1994) kapasitesine sahiptir. Türkiye'de 6 tanesi özel şirket ile 3 tanesi

de kooperatif olmak üzere toplam 9 firma tarafından margarin üretimi yapılmakta ve 3141 kişi istihdam edilmektedir (Aksoy ve ark., 1996).

Yukarıda belirtilen bitkisel yağ sanayinin ülkemizdeki son 5 yıla ait sıvı yağ ve margarin üretimi açısından tesis sayıları Tablo 13'de sunulmuştur.

Tablo 13: Türkiye'de Bazı Sıvı Yağ ve Margarin Üreten Firma Sayısı (DİE, 2002c)

Firma Sayısı	1996	1997	1998	1999	2000
Rafine Ayçiçek Yağı	40	39	39	36	33
Rafine Pamuk Yağ	8	6	7	8	7
Rafine Zeytinyağı	7	7	7	7	7
Margarin	12	11	11	9	9

Tablo 13'de görüldüğü üzere; 2000 yılında, 33 firma rafine ayçiçeği yağı, 7 firma pamuk ve zeytin yağı, 9 firma işe margarin üretmektedir.

Tablo 14'de belirtildiği gibi, yurdumuzun bitkisel yağ sektöründe tohum işleme kapasitesi (ayçiçeği, çigit, soya) 4500000 ton/yıl, kapasite kullanım oranı %50'nin altındadır. Aynı yıl ham yağ işleme kapasitesi 3 milyon ton/yıl ve margarin üretimi 950 bin tondur. Kapasite kullanım oranları %52'dir.

Tablo 14: Türkiye'de Bitkisel Yağ Sektörünün Kapasite Kullanımı (Soydal, 1999)

Kapasite	Tohum İşleme (ayçiçeği, çigit, soya)	Ham Yağ İşleme	Margarin Üretimi
Toplam Kapasite (Ton/yıl)	4500000	3000000	950000
Kapasite Kullanım Oranı (%)	>50	52	52

Bitkisel yağ sanayisinde 2000 yılı sonunda yaşanan ekonomik krizle birlikte kapanan firmaların yanı sıra bazı firmalar da üretime ara vermiştir. Özellikle Trakya'da çalışmalarına son veren firma sayısı hızla artmıştır. Ancak bugün üretimlerine ara veren bu firmalar ya el değiştirerek yada kiralanarak faaliyetlerine devam etmektedirler. Böylece gerek istihdam gerekse üretim açısından bu firmaların ayakta durmaları, ülke ekonomisine büyük katkıda

bulunmuştur. Ayrıca bu tesislerin kısmende olsa ihracata yönelmesi memnuniyet verici bir durumdur.

Son yıllarda toplam bitkisel yağ tüketimi kişi başına yıllık 18kg civarındadır. Ekonomik krizle birlikte tüketimde hafif bir düşüş beklenmektedir (16kg/yıl). Mısırözü yağı tüketiminde artış gözlenmesine rağmen ayçiçeği yağı ve zeytin yağı en çok tüketilen bitkisel yağlar olmaya devam etmektedir.

2. TRAKYA'DA YAĞLI TOHUM VE BİTKİSEL YAĞ ÜRETİMİ

2.1. TRAKYA'DA YAĞLI TOHUM ÜRETİMİ

Trakya, Edirne, Tekirdağ, Kırklareli illeri ile İstanbul ve Çanakkale illerinin bir bölümünü içine almaktadır. Bölgenin yüzölçümü 24378 km² olup, Türkiye topraklarının %2,99'unu meydana getirmektedir. Bölgede yer alan toprak paylarına göre illerin sıralanmasında Kırklareli (%26,9), Tekirdağ (%26,5), Edirne (%25,7), İstanbul (%12,9) ve Çanakkale (%8,0) şeklindedir.

Bölgenin denize kıyısı olan yerleri ve iç kısımları genellikle yüksek topoğrafyaya sahip değildir. Tarıma uygun geniş ve verimli ovalar iç kısımda kısmende kıyı şeridinde yer almaktadır. En önemli akarsular Meriç, Ergene ve Tunca nehirleridir. Bölgenin başlıca yükseltileri ise Istranca, Ganos ve Kuru dağları ile Kırklareli'ndeki Mahya tepesidir.

İklim şartları açısından sahil kesimler genellikle ılıman, iç kesimler ise karasal iklim özellikleri göstermektedir. İklim şartlarının bölge içerisinde değişmesine bağlı olarak tarımsal üretimde değişiklik görülmektedir. Bölgeye düşen yağışın büyük bir bölümü yağmur şeklinde olup, kar yağışına daha az rastlanmaktadır. Uzun yıllara ait ortalama sıcaklıklar ise Kırklareli ve Edirne'de 13°C, Tekirdağ'da ise 14°C'dir.

Türkiye'de 66115000 hektar olan toplam tarım ve tarım dışı arazi varlığının %3,6'sı Trakya'da dır. Bölgenin toplam arazi varlığının ise %87'si tarım arazisi niteliğindedir. Yine toplam arazinin yarısı (%50) tarla arazisidir. Bölge genelinde orman arazisinin payı %27, çayır

ve mer'aların payı %7,9 iken, sebze arazisi %1,2, bağ arazisi %0,4 ve meyvelikler de %0,3 oranındadır.

Trakya'nın üç önemli ili olan Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli'nin nüfus yapısı ve arazi varlığı Tablo 15'de sunulmuştur.

	TEKİRDAĞ	EDİRNE	KIRKLARELİ
Şehir Nüfusu	393160	230908	189202
Köy Nüfusu	233389	171698	139259
Toplam Nüfus	626549	402606	328461
Nüfus Artış Hızı (%)	28.99	-0.49	5.94
Yüzölçüm (km ²)	6218	6276	6550
Köy Sayısı	270	254	195
Köylerin Tarım Arazisi (Dekar)	3358591	2722000	2421242
Tarla Bitkileri Ekim Alanı (Hektar)	376676	357294	250246
Tarla Bitkileri Üretim Miktarı (Ton)	1453061	1233870	920347

Tablo 15'de görüldüğü üzere; en fazla toplam nüfus (626549), köy sayısı (270) ve tarla bitkileri üretim miktarı (1453061 ton) Tekirdağ'da olup, Trakya'nın hem tarımda hem de sanayide en ileri giden şehridir. Nitekim bölgede en fazla dışardan göç alan ili olması nedeniyle nüfus artış hızı (%28,99) diğer illerden (Edirne ve Kırklareli) çok öndedir.

Trakya'da tarımsal üretim dalları ve ekili alanlar bakımından tahıllar ve yağlı tohumlar önemli paya sahiptir. Yağlı tohumlar grubunun en önemli bitkisi ayçiçeği, tahıl grubunun ise buğdaydır. Bu iki bitki, yıllara göre değişmekle birlikte, ekili alanların %80-90'lık bir bölümünü kaplamaktadır (Aksoy ve ark., 1996).

Tablo 16: Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli'nin Yağlı Tohum Durumu (İTM, 2003)

Yıl lar	TEKİRDAĞ						EDİRNE						KIRKLARELİ		
	AYÇİÇEĞİ			KOLZA			AYÇİÇEĞİ			SUSAM			AYÇİÇEĞİ		
	Ekim Alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)	Ekim Alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)	Ekim Alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)	Ekim Alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)	Ekim Alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)
1998	128775	143530	11144	235	3995	1665	117409	180419	166121	26637	5257	6400	6400	10930	17000
1999	136911	252651	18445	122	241	2975	144515	239679	16658	250	5473	70850	131275	131275	8500

2000	13 92 09	258 750	1 8 5 9	7 0	1 6 4	2 3 4 3	10 28 04	16 81 58	1 6 3 5	2 1 5	1 3 5	6 2 8	65 25 4	93 96 5	1 4 5 0
2001	13 51 22	236 868	1 7 5 3	2 0 0	4 8 0	2 4 0	10 94 34	15 25 19	1 3 9 4	2 3 5	1 3 4	6 7 0	66 10 0	88 44 1	1 3 4 0
2002	13 53 71	260 079	1 9 2 1	6 1 6	5 1 0 5	4 4 4 3	11 40 66	17 37 83	1 5 2 3	1 5 5	1 1 2	7 2 2	73 40 0	13 35 05	1 8 1 8
T O P.	67 53 88	115 187 8		1 2 5 3	2 7 8 5		58 82 28	91 45 58		1 1 1 5	6 6 1		34 02 04	55 65 80	

Trakya'da üretimi yapılan yağlı tohumların illere göre dağılımı Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 16'da görüldüğü üzere; 2002 yılında Tekirdağ ilinde ayçiçeği 260079 ton ve kolza 1505 ton üretim yapılmıştır. Edirne ilinde ayçiçeği 173783 ton ve susam 112 ton üretim gerçekleşmiştir. Kırklareli'nde ise ayçiçeği üretimi 133505 ton olmuştur. Son 5 yıl içinde iller arasında ayçiçeği ve susamda üretimde önemli bir değişiklik olmamasına karşın Tekirdağ'da kolza üretimi 3,8 kat artmıştır. Yağlı tohumlar açısından bölgenin önemli bir potansiyele sahip olması ve ülkemizin yağ açığının bulunması buğday ekim alanlarında, devletin ve özel sektörün teşvikleriyle kolzanın üretimi hızla arttığı değerlendirilmesi yapılmıştır.

Yukarıda belirtilen destek çerçevesinde devlet, 2001 yılı ürünü için ayçiçeğine 75 bin TL, soyaya 90 bin TL, kolzaya 70 bin TL, pamuğa 70 bin TL ve zeytin yağına 150 bin TL kilo başına prim ödemesi yapmıştır.

2.2. TRAKYA'DA BİTKİSEL YAĞ ÜRETİMİ

Trakya, Türkiye'deki toplam ayçiçeğinin üretiminin yaklaşık %60'nı üretilmekle kalmayıp, aynı zamanda ülkede kurulu yağ sanayi tesislerinin yarıya yakın bir bölümünü bünyesinde barındırmaktadır. Bölgedeki tesisler içerisinde gerek yapısı ve işleyişi, gerekse çiftçi örgütü olması açısından Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Trakya Birlik) ayrıca incelenecektir.

Trakya'da toplam 61 adet yağ üretim tesis bulunmaktadır. Bunların 23 tanesi Tekirdağ'da, 18 tanesi Edirne'de, 15 tanesi Kırklareli'nde, 4 tanesi İstanbul'da ve 1 adedi de Çanakkale' (Gelibolu)dedir (TBYS, 2003). Bazı firmaların genel merkezleri İstanbul'da olup değişik illerde tesisleri bulunmakta ve tesislerin

firmalar arasında zaman içerisinde el değiştirmesine yaygın olarak rastlanmaktadır. Bölgede toplam 61 tesisin 13 tanesi (%21,3) tamamen kapalı olup iflas eden ve üretimini durdurmak zorunda kalan firmalardır.

Trakya'da kurulu kapasiteler tohum işleme (ayçiçeği kırma veya ham yağ üretme) ve ham yağ işleme (rafine etme) kapasitesi olmak üzere iki ana gruba ayrılır. Bölgede tohum kırma kapasitesi 1850000 ton/yıl'dır. Bu durum Türkiye'deki toplam kapasitenin %41,1'ini meydana getirmektedir. Ülkemizde yıllık 650000-950000 ton dolayında değişim gösteren ayçiçeği üretimimiz Trakya'daki kurulu kapasiteye hammadde sağlamakta çok uzaktır. Tablo 17'de görüldüğü üzere; ayçiçeği tohumunu işleyerek ham yağ üreten toplam 38 adet tesisin 18 tanesi yılda 50000 tonun altında tohum işleme kapasitesine sahiptir. Kurulu kapasite olarak yılda 100000 tondan fazla ayçiçeği tohumu işleyebilecek tesis sayısı 7 tanedir.

Tablo 17: Trakya'daki Yağ Firmalarının Kapasite ve Üretim Biçimlerine Göre Dağılımı (Aksoy ve ark., 1996 ve TBYS, 2003)

	Firma Adedi	%
Tohum ve ham Yağ İşleyenler		
• 0-50000 ton/yıl tohum	18	29,5
• 51-100000 ton/yıl tohum	13	21,3
• 101000 tondan fazla	7	11,5
Sadece Ham Yağ İşleyenler	8	13,1
Kapalı Olanlar	13	21,3
Yeni Kurulanlar	2	3,3
TOPLAM	61	100

Bölgedeki ham yağ işleme kapasitesi ise 1200000 ton/yıl düzeyinde olup, bu rakam Türkiye'de kurulu kapasitenin %42,9'unu ifade etmektedir. Bu kapasiteyi oluşturan toplam 25 adet rafine yağ üreticisi firma bulunmaktadır. Bunlardan 8 tanesi sadece ham yağ işleyerek rafine yağ üretirken, diğer 17 tanesi yukarıda belirtilen tohum işleyen firmalardır. Firmaların kurulu ham yağ işleme kapasiteleri genellikle 12500 ton/yıl ile 105000 ton/yıl arasında değişirken sadece bir tanesi 180000 ton/yıl ham yağ işleyebilmektedir (Aksoy ve ark., 1996).

Bölgede aktif olan yağ firmalarında toplam 3000'e yaklaşan sayıda personel çalışmaktadır ancak bölgede yaygın bir uygulama olarak bazı firmalarda yağ, yem, un fabrikalarıyla çeltik işleme tesisleri

bir arada bulunmaktadır (Aksoy ve ark., 1996). Toplam personel içerisinde işçilerin oranı firmalar arasında %80 ile %90 arasında değişirken, kalan elemanlar üst düzey yöneticiler ve memurlardan meydana gelmekte olup faal firmaların %20,5'inin en üst yöneticisi ilk ve ortaokul mezunudur (Aksoy ve ark., 1996). Ancak yönetici kademesinde ilk ve ortaokul öğrenimli kişilerin yanı sıra üniversite eğitimi görmüş kişilerde bulunmaktadır.

Trakya'da yağ firmalarının personel sayılarına göre dağılımı Tablo 18'de verilmiştir. Buna göre; firmaların %65,6'sı 100 kişiden az personel istihdam ederken, 500'den fazla personel istihdam eden firmanın oranı %1,6 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 18: Trakya Bölgesi'ndeki Yağ Firmalarının Personel Sayılarına Göre Dağılımı (Aksoy ve ark., 1996 ve TBYS, 2003)		
	Firma Adedi	%
100 kişiden az personeli olan	40	65,6
101-500 kişi personeli olan	5	8,2
500'den fazla personeli olan	1	1,6
Kapalı olanlar	13	21,3
Yeni kurulanlar	2	3,3
TOPLAM	61	100,0

1966 yılında Edirne, Lüleburgaz ve Babaeski Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatiflerinin bir araya gelmesiyle kurulmuş olan Trakya Birlik, 48 birim kooperatifin bünyesinde bulunan 141 alım merkezi ile Marmara, Ege ve İç Anadolu'nun 13 iline yayılmış, 126000 üyeye hizmet veren bir örgüttür.

Kuruluşundan bu yana, ortaklardan ve ayçiçeği üreticilerinden aldığı ürünleri depolayıp, uygun fiyat bulduğunda satan böylece, ortaklarının ürünlerini değerlendiren, ayrıca üreticinin tohum, gübre, zirai araç-gereç gibi ihtiyaçların karşılayan Trakya Birlik, 2000/2001 iş sezonunda 40 milyon dolar ortaklarına destek sağlamıştır.

Tablo 19'un incelenmesinden anlaşılacağı üzere; Trakya Birlik, 2001/2002 sezonunda kilo başına 370000 TL ödeyerek 200.225 ton ayçiçeği alımı yapmıştır. Zira Trakya Birlik ülkemizde üretilen ayçiçeğinin %30-%50'sini işlemektedir.

Yıllar	Alım Miktarı (Ton)	Alım Fiyatı (TL/kg)
1996/1997	230891	35000
1997/1998	356868	65-75000
1998/1999	392906	110-120000
1999/2000	356102	130000
2000/2001	383894	165000
2001/2002	220225	370000

Trakya Birlik, 2002 Eylül döneminde Edirne Ticaret Borsası'nda 422000-435000 TL/kg arasında ve Uzunköprü Ticaret Borsası'nda ise 390000-400000 TL/kg arasında bir fiyattan ayçiçeği alımı yapmıştır (Uslu, 2002). Aynı sezonda özel sektör 400000-405000 TL/kg arasında fiyatlardan yapmıştır. Bugün, Trakya Birlik'in 2 adet fabrikası bulunmaktadır. Biri Tekirdağ'a bağlı Çorlu ilçesinde kurulan entegre tesisleridir. Bu tesislerin 90.000 ton/yıl ayçiçek işleme, 18000 ton/yıl rafine, 30000 ton/yıl kahvaltılık margarin veya 39000 ton/yıl yemeklik margarin ile 144 bin ton/yıl yem üretim kapasitesine sahiptir. Diğer fabrika ise Bursa iline bağlı Karacabey ilçesinde bulunan yağ fabrikasıdır. Bu tesisin ise 75000 ton/yıl ayçiçek işleme, 27396 ton/yıl rafine yağ, 72000 ton/yıl fenni yem üretim kapasitesi vardır. Trakya Birlik, ülkemizdeki rafine ayçiçek yağında %12-15, kahvaltılık margarinde ise %10-15 oranında pazar payına sahiptir. Tablo 20'de görüldüğü gibi; 2001/2002 iş yılında Trakya Birlik, 43267 ton rafine yağ, 20773 ton margarin ve 155855 ton yem üretmiştir.

İş Yılı	Rafine Yağ (ton)	Margarin (ton)	Yem (ton)
1996/1997	43895	17431	113943
1997/1998	42053	23740	129937
1998/1999	37154	22248	125365
1999/2000	37688	25167	161068
2000/2001	36426	18889	138658
2001/2002	43267	20773	155855

Trakya Birlik'in 2 önemli kuruluş amacı vardır. Bunlardan birincisi üretici ve tüketicileri fiyat dalgalanmalarından korumaktır. İkincisi ise ortaklarına girdi, kredi ve teknik bilgileri uygun koşullarda sunmaktır.

Yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda Trakya Birlik, bölge çiftçisini destekleyerek bitkisel yağlarda dışa bağımlı olan ülkemizi bu bağılıktan kurtarmaya ve üretimi artırarak döviz kaybının önüne geçmeye çalışmaktadır. Ayrıca Trakya Birlik, gerek ülkemizde gerekse dünyadaki ayçiçeği yükselerek belli bir seviyenin altına düşmemesi ve ayçiçeği üreticisinin mağdur olmaması için fiyatlarının ürün alımı ve fiyat politikaları geliştirmektedir. İstanbul Sanayi Odası tarafından her yıl yapılan 500 büyük sanayi kuruluşu anketinde Trakya Birlik, 2001 yılında 110.sırada yer alırken, 2000 yılında ise Tarım Birlikleri içerisinde 1.sırada bulunmuştur (Dünya Gazetesi, 2003).

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünyadaki ve Türkiye'deki yağ sektörünün durumu hakkındaki genel bilgilerin ışığı altında, Trakya'daki bitkisel yağ sektörünün yapısı ve işleyişi aşağıda incelenmeye çalışılmıştır.

Dünya toplam yağlı tohum üretimi artmakta; 1998/1999 sezonunda 394,6 milyon ton yağlı tohum üretimi 1999/2000 sezonunda 303 milyon ton ve 2000/2001 sezonunda da 313 milyon ton olarak gerçekleşmiş olup, 2001/2002 sezonunda dünya toplam yağlı tohum üretiminin 323 milyon tona ulaştığı tahmin edilmekte ve 2002/2003 sezonunda ise 328 milyon yağlı tohum üretimini öngörülmektedir (Dölekoğlu, 2002). Bu yükselme Güney Amerika soya üretiminden kaynaklanmaktadır. Bunun yanında Rusya ve Arjantin'de ayçiçeği üretiminin iyi olması toplam ayçiçeği üretim beklentisini 2002/2003 sezonu için yaklaşık 23 milyon tona çıkarmıştır. Dünya yağlı tohum ticareti tahmini 2002/2003 için 73 milyon ton civarındadır. Çin'in soya ihracatı artmaktadır. ABD'nin soya ihracatı azalırken Brezilya ve Arjantin'in ihracatları artmaktadır.

Dünyada, soya, pamuk ve yarfıstığı üretiminde dikkati çeken artışlar olmuştur. Diğer yağlı tohumların üretiminde ise önemli bir değişiklik yoktur. Kolza ve Ayçiçeğindeki üretim azalışına soya, pamuk ve diğer yağlı tohumların üretim artışı neden olmuştur. Bu ikameden dolayı ayçiçeği ve kolzada önemli artışların olmayacağı tahmin edilmektedir. Özellikle, Çin, Brezilya, Arjantin ve ABD'de kaydedilen soya üretim artışları yağlı tohumlarda ikame dengelerini büyük oranda etkilemekte olup, Avrupa'nın soya küspesi yerine soyanın kendisini ithal etmesi soya talebinde artışa sebep olmuştur (Bilican, 2002).

Pakistan ve Mısır'da kaydedilen pamuk üretimi artışı yine ayçiçeği ve kolza aleyhine olmuştur. Mısır, susam ve diğer yağ elde edilebilen bitkiler de göz önünde tutulduğunda yağlı tohum arz sorunu yaşanmaktadır (Bilican, 2002). Yağlı tohumlara bağlı olarak sıvı yağ ve küspe üretiminde herhangi bir arz sorunu yaşanmamaktadır. Rusya, Ukrayna ve eski doğu bloğu ülkeleri sadece ayçiçeği üretimine bağlı olan yağlı tohum üretim politikalarının gözden geçirmeye başlamışlardır.

2002 yılında, komşumuz Bulgaristan'da 450 bin ton, Romanya'da 900 bin ton, Macaristan'da 650 bin ton, Moldova'da 350 bin ton, Ukrayna'da 3 milyon ton ve Rusya'da 3 milyon 200 bin ton ayçiçeği üretimi olacağı tahmin edilmektedir.

Ülkemizden en fazla ayçiçeği ihracatı yapma şansına sahip olduğumuz ülkeler olan Ukrayna ve Rusya'da geçen sezona göre 500'er bin tondan 1 milyon ton civarında bir üretim artışı olacağı ve buna paralel ihracatın yükseleceği beklenmektedir. Ancak bu ülkelerde bitkisel yağ tesislerinin son yıllarda hızla kurulduğu göz önüne alınırsa ihracatımızın sınırlı kalacağı düşünülmektedir.

Dünya bitkisel yağ üretimi artıyor. 1998/99 sezonunda yaklaşık 80 milyon ton olan toplam bitkisel yağ üretimi, 1999/2000 sezonunda 85 milyon ton ve 2000/2001 sezonunda 89 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Bitkisel yağ üretimi 2001/2002 sezonu için 91 milyon ton olarak tahmin edilmektedir. 2002/2003 sezonu için ise 93,5 milyon ton üretim öngörülmektedir.

Türkiye'de bitkisel yağ sektörü ithalata bağımlıdır. 1,1-1,2 milyon ton arasındaki hammadde (tohum cinsinden) ihtiyacının 1/2'sini yurtdışından temin edilmek zorundadır. Sektörün toplam cirosu yağlı tohum cinsinden 2-2,5 milyar doların üzerindedir ve bu rakam dünya ham yağ fiyatlarına bağlı olarak, yıldan yıla önemli dalgalanmalar göstermektedir. Ayçiçeği yağında en büyük ihracat potansiyelimiz Ortadoğu ve Türk Cumhuriyetleri olup, 1999 yılında 56 milyon dolar düzeyinde gerçekleşen ihracatımız, 2000 yılında %26 oranında azalarak 42 milyon dolara düşmüştür. Bu gerilemede en önemli sebep, Rusya ve Türk Cumhuriyetlerinde yaşanan ekonomik krizdir. Ayçiçeği yağı ihracatımızda en önemli ülkeler Romanya, Cezayir, İran, Irak, Suriye ve Mısır'dır. Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Ukrayna ve İsrail ihracatımızı arttırabileceğimiz potansiyel ülkelerdir.

Devlet, yağlı tohum, ham yağ ve küspe ithalatında zaman zaman belirli fonlar yardımı ile ürünlerin iç piyasa fiyatlarını tespit etmektedir. Bu fonlar üretici, tüketici ve sanayiciyi önemli derecede etkilemektedir. Fon tespiti, üretici ve tüketicinin korunması, fiyat istikrarı, sanayicinin uygun koşullarda hammadde alması ve devlet menfaatlerini garanti altına alınmasını amaçlamaktadır. Bununla birlikte fonları tespit ederken fon miktarının, farklı ürünlerde ne zaman devreye sokulması gerektiği ve bu konudaki uygulama hataları ciddi yanlışlıklara yol açmaktadır. Özellikle uzun yıllar ayçiçeği yağına ithalatta yaklaşık %38 oranında gümrük vergisi uygulanırken soya yağının gümrük vergisinin %12'de kalması haksız rekabete yol açmıştır. Geçen haziran ayında benzer özellikteki tohum yağlarının gümrük vergileri %30 olarak eşitlenmiş; böylece geç de olsa haksız bir rekabetin önüne geçilmiştir.

Öte yandan haksız rekabetin bir diğer ayağı ise yağlardaki KDV oranıdır. Hemen hemen bütün temel gıda maddelerinde KDV oranı %1 iken yağlarda uygulanan %8'dir. Buna karşın zeytin yağında ise KDV %1'dir. Yağ sektöründe aşırı sayıda üretici vardır ve pazarda ciddi bir rekabet hüküm sürmektedir. Bu bakımdan kâr marjları çok düşüktür. Bu anlamda %8 KDV oranı kayıt dışı ekonomiyi açıkça teşvik etmektedir.

Sektörü ilgilendiren Gıda Kodeksi'nin yayınlanmış olmasına rağmen "bitkisel karışım yağ" standardının halen kodekste yer almaması ve karışım yağlarının üretimine izin verilmesi ciddi bir sorundur. Ambalajların etiketlerinde doğru olarak karışıma giren yağların isimleri ve oranları yazılmamaktadır. Bu durum, tüketiciyi zor durumda bırakmış, kolza, palm ve pamuk gibi yağların kullanımını arttırmıştır.

Bitkisel yağ sektörünün temelinde yatan en önemli sorun, yağlı tohumların üretim azlığıdır. Bu konuda atılan adımlara (hibrit tohum, sulama vs.) rağmen üretim eksikliği halen devam etmektedir.

Trakya'da üretilen ayçiçeğinin kalitesinde sorunlar yaşanmaktadır. Ayçiçeğinde fazla miktarda yabancı madde içeriği, yağ üretiminde verimliliği düşürmektedir. Ayrıca üretici koşullarında tarlalarda depolanan ayçiçeklerinde küflenme önemli bir sorundur.

Hammadde yetersizliğinin temelinde ayçiçeği, pamuk ve soyanın ekim alanlarının gittikçe daralma göstermesidir. Bunu doğuran nedenler uygulanan üretim ve fiyat politikalarıdır. Son yıllarda

Trakya'da kolza ekim alanlarının ve üretiminin arttırılmak istenmesi bu kötü gidişe bir çözüm bulma isteğidir.

Ülkemizde yağlı tohumların ekim alanlarındaki daralmayla beraber iklim koşulları ve bazı alt yapı eksiklikleri verimde önemli dalgalanmalara sebep olmaktadır. Türkiye'de ayçiçeği verimi (127-161 kg/da) başlıca ayçiçeği üreticisi ve ihracatçısı ülkelerden Rusya, Ukrayna, Kazakistan, Moldavya ile başabaş giderken İspanya (200-250 kg/da), Macaristan (160-250 kg/da) ve Arjantin'den (140-200 kg/da) daha düşüktür. Aynı şekilde Türkiye'de ayçiçeği tohumlarından yaklaşık %40 oranında yağ elde edilmesine karşılık, Ukrayna'da bu oran %49'dur. Özellikle Trakya'da sulama olanaklarının kısıtlı olması ve değişmeyen buğday-ayçiçeği ekim nöbeti verimlerin düşmesine neden olmaktadır.

Devlet, yağlı tohum üretim ve destekleme politikalarında sürekli değişim ve istikrarsızlık göstererek sektörün dalgalanmasına sebep olmaktadır. Son olarak 1999/2000 sezonunda yağlı tohumlar üretiminde destekleme primi uygulamasına 5 cent/kg olarak başlamıştır. 2000/2001 sezonunda 6 cent ve 2001 ürün yılında 75000 TL/kg destekleme primi uygulanmıştır. 2002 yılında da ayçiçeğine destekleme primi kilo başına 6 cent(85.000 TL) olarak belirlenmiştir. Ancak üretici 2002 ürününü hasat ettiği halde bu primler bugüne kadar ödenmemiştir. 2003 yılında da destekleme primi açıklanmamış ve prim ödemesi de üreticiye yapılmamıştır.

2001 yılına kadar devlet tarafından belirlenen destekleme politikasının uygulayıcısı durumundaki Trakya Birlik'in sektördeki konumu 2001 yılı Haziran ayında çıkarılan bir kanunla değişmiştir. Bu kanunla Trakya Birlik özerk bir yapıya kavuşmuştur. İşletme faaliyetlerinde devletin finans desteğine dayalı avantajını kaybetmesi nedeniyle Trakya Birlik'in öz kaynaklarını verimli kullanma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Pazar payı açısından Trakya Birlik'in ürettiği kalite nedeniyle perakende düzeyde sektördeki büyük ölçekli firmaların gerisindedir. Trakya Birlik'in etkin çalışması için profesyonel yöneticilere ihtiyacı vardır. Trakya Birlik'in verimli yönetilmesi, ayçiçeği üreticisinin haklarını korurken, diğer yağ sanayicileriyle rekabet ederek piyasada dengenin sağlanmasına da yardımcı olacaktır.

Türkiye'nin yaklaşık nüfusu 68 milyon olup, kişi başına toplam yağ tüketimi 18 kg/yıl'dır. Ülkemizin bitkisel yağ açığı 600-700 bin ton,

yağlı tohum açığı ise 1.1-1.2 milyon tondur. Yapılan projeksiyona göre; 2010 yılında nüfusumuzun yaklaşık 79 milyona çıkacağı ve bugünkü kişi başına toplam yağ tüketimimiz değişmese bile bitkisel yağ ihtiyacımızın 700-800 bin ton olacağı tahmin edilmektedir. 2050 yılında ise nüfusumuzun 122 milyon ve yağ ihtiyacımızın 1.1-1.3 milyon tona ulaşacağı öngörülmektedir. Gelecekte, ülkemizdeki tarım politikalarının bugünkü haliyle devam etmesi, bitkisel yağ sektöründeki sorunların da devam etmesine neden olacaktır.

4. KAYNAKÇA

- Aksoy, Ş., İ.H. İnan, G. Özdemir, O. Gaytancıoğlu, A. Kubaş ve C. Sağlam. 1996.** Trakya Bölgesi'nde Bitkisel Sıvı Yağ ve Margarin Sanayi Sektör Analizi. Ekonomik Yapı, Darboğazlar ve Çözümler. TÜBİTAK. Tarım ve Ormancılık Araştırma Grubu. Proje No: TOGTAG-1312. Kasım. Tekirdağ.
- Bilican, M.2002.** Gıda (Sıvı ve Katı Yağlar) Dergisi. Yıl:7. Sayı:2002-08. Eylül 2002. Dünya Yayıncılık A.Ş. "Globus" Dünya Basımevi. İstanbul.
- BYSD, 2003.** Bitkisel Yağ Sanayicileri Derneği. www.bysd.org. internet sitesi. 02 Ocak 2003 Tarihli Kayıtlar.
- Devres, O.1994.** Tekirdağ İli'nde Buğday ve Ayçiçeği İle Münavebeye Girebilecek Tarım Ürünlerinin Pazar Araştırması. Bitkisel Yağ Sanayicileri için Hazırlanmış Rapor. İstanbul.
- DİE, 2002a.** Devlet İstatistik Enstitüsü Tarım İstatistikleri Özeti 1982-2001. DİE Yayın No: 2719. Ekim.Ankara.
- DİE, 2002b.** Devlet İstatistik Enstitüsü Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer) 2000. DİE Yayın No: 2614. Haziran. Ankara.
- DİE, 2002c.** Devlet İstatistik Enstitüsü Türkiye İstatistik Yıllığı 2001. DİE Yayın No: 2690. Ağustos. Ankara.
- Dölekoğlu, T.2002.** Gıda (Sıvı ve Katı Yağlar) Dergisi. Yıl:7. Sayı:2002-08. Eylül 2002. Dünya Yayıncılık A.Ş. "Globus" Dünya Basımevi. İstanbul.
- DPT, 1993.** Devlet Planlama Teşkilatı Bitkisel Yağ Sanayisi. 3.İzmir İktisat Kongresi. 4-7 Haziran 1992. Anadolu Üniversitesi A.Ö.F. Basımevi. Eskişehir.
- DPT, 1994.** Devlet Planlama Teşkilatı 7.Beş Yıllık Kalkınma Planı Bitkisel Yağ Sanayisi Özel İhtisas Komisyonu Bitkisel Margarin Alt Komite Raporu. Ankara.
- DPT, 2001.** Devlet Planlama Teşkilatı. Değişik Kayıtlar. Ankara.
- DTM, 2002.** Dış Ticaret Müsteşarlığı. Değişik Kayıtlar. Ankara.
- Dünya Gazetesi, 2003.** Dünya Gazetesi. Trakya Birlik Özel Eki. 10 Ocak 2003. İstanbul.
- Günay, H.2001.** Gıda (Sıvı ve Katı Yağlar) Dergisi. Yıl:6. Sayı: 2001-09. Eylül 2001. Dünya Yayıncılık A.Ş. "Globus" Dünya Basımevi. İstanbul.
- İTM, 2003.** Edirne, Tekirdağ ve Kırklareli İl Tarım Müdürlükleri. Değişik Kayıtlar.
- Özer, Z.2001.** Gıda (Sıvı ve Katı Yağlar) Dergisi. Yıl:6. Sayı:2001-09. Eylül 2001. Dünya Yayıncılık A.Ş. "Globus" Dünya Basımevi. İstanbul.
- Soydal, F.1999.** Gıda (Sıvı ve Katı Yağlar) Dergisi. Eylül 1999. Dünya Yayıncılık A.Ş. "Globus" Dünya Basımevi. İstanbul.

TBYSD, 2003. Trakya Bitkisel Yağ Sanayicileri Derneği. Değişik Kayıtlar.
Edirne

Uslu, C. 2002. Gıda (Sıvı ve Katı Yağlar) Dergisi. Yıl:5.sayı:2000-11.Kasım
2000 Dünya Yayıncılık A.Ş. "Globus" Dünya Basımevi. İstanbul.